

לעילוי נשמת אבי מורי איתן בן יעקב ז"ל

פתיחה

בי"ד אב התש"ף (4.8.2020) קרה אסון בלבנון. מחסן שהיה מלא בחומר דליק התפוצץ, וגרם לפיצוץ אדיר שהרג מעל 200 אנשים, ופצע מעל 7,000 אנשים. בנוסף, הפיצוץ גרם לנוק כלכלי עצום ללבנון (כעשר מיליארד דולר!). התגובות בארץ על הפיצוץ היו שנויות במחלוקת. היו אנשים ששמחו על האסון שנגרם להם מכיוון שהם אויבינו, ומצד שני חלק מהאנשים יצאו כנגדם והסמיכו זאת על הפסוק "בנפול אויבך על תשמח". כמו כן נזכיר את האסון הגדול של רעידות האדמה שאירעו לא מזמן בטורקיה וסוריה שבעקבותיהם נהרגו עשרות אלפים ועשרות אלפים פצועים וגם באסון זה היו מחלוקות בהתייחסות לנושא אם לשמוח או לא, וכן עוד הרבה אסונות ואירועים שאירעו בעולם במהלך ההיסטוריה. נרצה אם כן לברר את השאלה האם מותר לשמוח כשקורה אסון לאויבינו, האם עלינו להתעלם או האם יש איסור בכך?

סתירה בספר משלי

בספר משלי ישנם שני פסוקים שנראים במבט ראשון כסותרים זה את זה. מצד אחד נאמר (משלי כד, יז): "בְּנֶפֶל אוֹיְבְּךָ אֵל תִּשְׂמַח וּבְכַשְׁלוֹ אֵל יִגַּל לְבָבְךָ". אבן עזרא בפירושו לפסוק זה כותב: "אל תשמח. הזהיר שלא ישמח אדם על גזירת ה', אפילו יהיה אויבו". וכן הרלב"ג בפירושו על הפסוק: "בנפול אויבך אל תשמח - כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו". וכן פירוש ברטנורא על המשנה במסכת אבות (פ"ד מ"ט): "פן יראה ה' ורע בעיניו - שעשיתו בלבבך כאילו הוא שלוחך למלאות תאוותך". כלומר, השמח במפלת אויבו נראה כמי שתופס את הקב"ה בצורה שלילית, כאילו הוא ממלא את האינטרסים שלו.

מצד שני נאמר (שן יא, י): "בְּטוֹב צְדִיקִים תִּעֲלֶץ קַרְיָה וּבְאֵבֶד רְשָׁעִים רָנָה". הרלב"ג בפירושו על פסוק זה אומר: "בטוב צדיקים - בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר, כי הם אהובים לכלל העם ובטובתם להם טוב, ובהפך זה ימצא ברשעים, לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירננו ויגילו באבדם" (וכן פירש האבן עזרא).

בנוסף ישנו פסוק שלכאורה מתאר את שמחת נפילת אויבינו. לאחר ניצחון עם ישראל על סיסרא וצבאו, פצחה דבורה הנביאה בשירה גדולה אשר בה הביעה שמחה על נפילת האויבים לפני ישראל, וביקשה מהקב"ה לעתיד: "וכן יאבדו כל אויבך ה'" (שופטים ה, לא).

ובשירת הים ששרו עם ישראל לאחר טביעת המצרניים בים סוף, שיבחו והיללו את הקב"ה על הנס הגדול של קריעת הים וטביעת המצרניים.
ולכאורה תמוה, למה התכוון שלמה המלך - האם אסור לשמוח בנפילת אויבינו או מותר לשמוח באובדם?

סתירה במקורות חז"ל

אותה סתירה אנו מוצאים גם במקורות חז"ל.
הטור באורח חיים (תצ, ד) כותב ביחס לאמירת הלל בחג הפסח:

כל הימים של חול המועד ושני ימים אחרונים של יום טוב קורין ההלל ואין גומרין אותו.

הבית יוסף מבאר את הדין:

ושבולי הלקט כתב בשם מדרש הרנינו¹ פרשת סוכה שהטעם שאין גומרין ההלל כל ימי הפסח הוא לפי שנטבעו המצרניים, וכתוב בנפול אויבך אל תשמח.²

וכן מובא בילקוט שמעוני (אמור תרנד):

וכן אתה מוצא כל שבעת ימי החג אנו קורין בהן את ההלל אבל בפסח אין אנו קורין את ההלל אלא ביום טוב הראשון ולילו, למה משום בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך.

כלומר אין לשמוח במפלתם של המצרניים שטבעו בים, משום "בנפול אויבך אל תשמח", ולכן אין לקרוא הלל שלם בחול המועד פסח ובשביעי של פסח ולהראות שמחה על כך.

מצד שני מצינו מקורות אחדים בדברי חז"ל שמהם עולה בפשטות שיש לשמוח במפלת הרשעים. כך למשל בילקוט שמעוני (בשלח רמא):

דבר אחר, אז ישיר בשעה שהיו ישראל חונים על הים באו מלאכי השרת לקלס [לשבח] להקב"ה ולא הניחן שנאמר "ולא קרב זה אל זה", ואומר: "וקרא זה אל

¹ אמנם אין מדרש זה לפנינו, אך הרבה ראשונים ואחרונים מביאים מדרש זה בספריהם, וכמו שכתוב בשו"ת חוות יאיר סימן רכה: "מכל מקום אין בנו כח לחלוק על מדרש הרנינו".

² יש להעיר שאחרונים אחדים סברו שדברי המדרש קשים. כך למשל כתב בתורה תמימה (שמות יד הערה ט): "ולבד זה לא ידעתי מה דחקום לאלה הפוסקים ומדרש הרנינו לטעם זה אחרי דבערכין י"ב מפורש הטעם מה שאין גומרים ההלל בחול המועד ובשביעי של פסח בסכות, מפני שימי הפסח אינם חלוקים בקורבנותיהם כמו חג הסכות והלל שלם בא ביום קרבן מיוחד, וטעם זה יותר נכון מטעם המדרש, משום דלטעם המדרש אינו מבואר כל כך איזה חילוק יש בין הלל שלם לחצי הלל, הא זה וזה שירה הוא, וצ"ע". כלומר יש טעם אחר לכך שלא אומרים הלל שלם בימי הפסח.

זה"ל למי היו דומין? למלך שנשבה לו בנו. לבש נקמה באויביו והלך והביא אותו ובאו הבריות לומר לו הימנון [לשיר לכבוד יציאת בנו מהשבוי] אמר להם: לשאני פודה את בני אתם מקלסין אותי?! כך ישראל היו נתונים בצרה בים, באו מלאכי השרת לקלס להקב"ה. נזף בהם, אמר להם הקדוש ברוך הוא: בני נתונים בצרה ואתם מקלסין אותי?! כיון שעלו מן הים בקשו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה, אמר רבי אבין הלוי משל למה הדבר דומה? למלך שירד למלחמה ונצח, ובאו בנו ועבדיו ועטרה בידם ליתן בראשו של מלך. באו למלך אמרו לו: בנד ועבדיך עומדים ועטרה בידם מי יכנס תחלה? אמר להם: שוטים שבעולם! עבדי קודם לבני?! יכנס בני תחלה! כך כיון שעלו ישראל מן הים באו ישראל ומלאכי השרת לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת: הניחו ישראל תחלה, שנאמר "אז ישיר משה".

כלומר הקב"ה חפץ שנשמח ונשיר לכבוד מפלת אויבינו המצריים שטבעו בים. וכן עוד מקור תנאי, בתוספתא (סנהדרין יד, ב):

שמא יאמרו בית דין הרי אנו עושין עיר הנדחת ומחריבין את ארץ ישראל! אלא כשם ששמחה לפני המקום בקיומן של צדיקים כך שמחה לפני המקום באבודם של רשעים שנאמר באבוד רשעים רנה.

וכן בגמרא במסכת ברכות (ט"ז ע"ב):

דאמר ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר "יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה".

משמע מגמרא זו שלאחר שדוד אמר "ורשעים עוד אינם", שמח בכך ושיבח את הקב"ה כשאמר "ברכי נפשי את ה' הללויה".

ישוב הסתירה

נסקור כעת כמה הצעות שהוצעו לגשר על מה שהוצג לעיל כסתירה.

1. במסכת מגילה (ט"ז ע"א) מסופר על המקרה שבו המן הרשע מעלה את מרדכי היהודי על הסוס כדי להוליכו ברחבי העיר:

אמר ליה [המן למרדכי] סליק [עלה] ורכב. אמר ליה לא יכילנא דכחישא חילאי מימי תעניתא [אינני יכול מפני שכחש כוחי מימי התענית], גחין [המן התכופף] וסליק [ומרדכי עלה]. כי סליק בעט ביה [כשמרדכי עלה, בעט בהמן]. אמר ליה:

לא כתיב לכו בנפל אויבך אל תשמח? אמר ליה: הני מילי בישראל אבל בדידכו כתיב ואתה על במותימו תדרוך.

מרדכי היהודי, שלפי התלמוד היה אחד מראשי הסנהדרין, מסביר שהפסוק "בנפול אויבך אל תשמח" מדבר על אויבים מישראל, אך לגבי אויבים גויים - מותר לשמוח בנפילתם. הצעה זו מסוגלת ליישב את הסתירה בין הפסוקים במשלי, אך אודות המדרשים בחז"ל נראה שאי אפשר לומר כך, שהרי מדרש הרנינו סבור שאין לשמוח גם במפלת המצריים, שכמובן היו גויים.

2. בפסוק נוסף במשלי (זו, ה) נאמר: "לעג לְרֵשׁ חָרָף עוֹשֶׂהוּ, שְׂמֵחַ לְאִיד לֹא יִנְקֶה". המלבי"ם בפירושו על הפסוק אומר:

ויש שבא בדרך לעג ויש שבא בדרך נקמה מפני שהיה שונאו, אומר מי שבא בדרך לעג חרף עושהו, ומי ששמח לאיד בדרך נקמה, לא ינקה, מעונש, כמו שכתוב **בנפול אויבך אל תשמח וכו'.**

כלומר הפסוק "ובאבד רשעים רנה" אמנם מתיר לשמוח באבדון רשעים, אך לא בדרך לעג ונקמה, וזו גם כוונת הפסוק "בנפול אויבך אל תשמח". אמנם המלבי"ם אינו מגדיר באיזה דרך מותר לשמוח בנפילת אויביו, אך נראה לומר שאפשר לשמוח בכך שיש פחות רשע בעולם.

3. המשך חכמה (שמות יב, טז) מציע חילוק אחר:

כי כל העמים בדתותיהן הנימוסיות יעשו יום הנצחון יום מפלת אויבים לחוג חג הנצחון. לא כן בישראל, המה לא ישמחו על מפלת אויביהם, ולא יחוגו בשמחה על זה, וכמו שאמר "בנפול אויבך אל תשמח (ובהכשלו אל יגל לבך) פן יראה ה' ורע בעיניו, והשיב מעליו אפו". הרי דאדם המעלה אינו שמח בנפול אויבו, משום שהשמחה רע בעיני ה' - הלא הרע בעיני ה' צריך לשנאתו! ולכן לא נזכר בפסח 'חג המצות, כי בו עשה במצרים שפטים', רק "כי הוציא ה' את בני ישראל ממצרים". אבל על מפלת האויבים אין חג ויום טוב לישראל. ולכך על נס חנוכה, אין היום מורה רק [אלא] על הדלקת שמן זית, וחינוך בית ה' וטהרתו, והשגחת אלקים על עמו בית ישראל בזמן שלא היה נביא וחווה בישראל. ולכן נעשה ההדלקה על ענין בלתי מפורסם, ההדלקה שמונה ימים בהיכל, משום שהמנהיגים והשרי צבאות היו הכהנים הגדולים החשמונאים, והיתה חוששת ההשגחה שמה יאמרו 'כוחם ועוצם ידם', ובתחבולות מלחמה נצחו, הראתה להם ההשגחה אות ומופת בהיכל, אשר אינו ידוע רק לכוהנים, למען ידעו כי יד אלקים עשה זאת והם

מושגחים דרך נס למעלה מן הטבע. **וכן בנס פורים לא עשו יום טוב ביום שנתלה המן או ביום שהרגו בשונאיהם, כי זה אין שמחה לפני עמו ישראל. רק היום טוב הוא "בימים אשר נחו מאויביהם"**, וכמו שהיו צריכים למנוחה, והיו נחשים על דרכם ונהרגו הנחשים, היתכן לשמוח יום שנצחו הנחשים!! כי רק השמחה על המנוחה! לכן "ויכתוב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים וכו' לקיים עליהם להיות עושים וכו' **בימים אשר נחו בהם**", שלכן לא היה חושש ליקנאה את מעוררת עלינו בין האומות' [שאנו שמחים במפלתם - רש"י]. **שאינ השמחה רק [אלא] על המנוחה, לא על יום ההרג בשונאיהם...** והנה במצרים נטבעו בים סוף ביום שביעי של פסח, ואם היה אומר השם יתברך שיעשו בשביעי מקרא קודש, היה מדמה אדם שהשם צוה לעשות חג לשמוח במפלתם של רשעים. ובאמת הלא מצינו שלא אמרו לפניו שירה, שנאמר "ולא קרב זה אל זה", שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתם של רשעים. ולכן אמר [עוד כשהיו עם ישראל] בארץ מצרים שיעשו חג בשביעי ולהורות שאין החג מסיבת מפלת מצרים בים, שצוה להם טרם שנטבעו בים ודו"ק.

מהמשך חכמה אנו לומדים שבאמת אסור לשמוח במפלת אויבנו משום "בנפול אויבך אל תשמח", אמנם אפשר לשמוח מתוך ה"מנוחה" מהאויב, לאחר שהוא נפל אנחנו מרגישים יותר בשקט ובבטחון ועל זה אנו צריכים לשמוח! לא על הנפילה עצמה של האויב משום שהשמחה הזאת, רעה בעיני ה'.

4. ביאור נוסף מביא הרב קוק זצ"ל במידות הראי"ה (מידת האהבה אות ה'): :

אהבת הבריות צריכה להיות חיה בלב ובנשמה, אהבת כל האדם ביחוד. ואהבת כל העמים כולם, חפץ עליונים ותקומתם הרוחנית והחמרית, **והשנאה צריכה להיות רק על הרשעה והזוהמא שבעולם**. אי אפשר כלל לבא לידי רום הרוח של "הודו לד' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו" בלא אהבה פנימית, מעמקי לב ונפש, להיטיב לעמים כולם, לשפר את קניניהם, לאשר את חייהם. תכונה זו היא שמשגלת את רוחא דמלכא משיחא לחול על ישראל. **בכל מקום שאנו מוצאים רמזי שנאה, הרינו יודעים ברור שהכונה רק על הרשעה**, שהיא מרתקת בחזקה את האיגוד של עמים רבים, גם בהוה וביחוד בימים מקדם שהיתה זוהמת העולם יותר מסואבת. אבל עלינו לדעת כי נקודת חיים, אור וקודש, תמיד לא זזה מהצלם האלהי שנחנן בו האדם בכללו, וחוננו בו כל עם ולשון, כל אחד לפי ערכו, וגרעין קודש זה ירומם את הכל. ומתוך נקודת-חיים זו אנו חפצים את העילוי הגמור שיחול בעולם, את אור הצדק והמישרים, המתאחד עם ההוד והתפארת,

עם הגבורה והנצח, והשלמת היצור כולו, והאדם וכל אגפיו בתחילה. ואת הנשמה הפנימית המונחת בעומק הדעת של כנסת ישראל, שברוח ד' עלינו הננו הולכים ומעוררים אותה לחיים מעשיים ורוחניים.

וכן הרב ממשיך באות ט':

אדם נשחת ראוי לשנאתו רק מצד חסרונו, אבל מצד עצם צלם אלהים שלו ראוי להוקירו באהבה, גם לדעת שמציאות יקרת ערכו היא יותר עצמית לו ממציאיות מקריו הפחותים.

עולה מדברי הרב קוק זצ"ל שאין אנו רשאים לשנוא את אויבינו אשר נופלים אלא חובה עלינו לאהוב כל אחד אפילו מאומות העולם מעצם זה שגם הם "צלם אלוהים", ואנו רשאים לשנוא רק את הרשעה והזוהמה שיש באנשים.

5. הרב דרוקמן זצ"ל בספרו 'אבות לבנים - שיעורים במסכת אבות' (פ"ד מ"ט) מביא את הסתירה שהבאנו לעיל בין הפסוקים במשלי ומיישב כך:

השמחה היחידה הרצויה היא "מפני ה' לבדו", וכל כוונת שמחתו של הצדיק צריכה להיות "מפני שמפלתו - כבוד שמים הוא! - לא מפני שנאתו אותו" (לשון רבינו יונה בפירושו על המשנה הנ"ל). **השמחה על מפלת הרשע מצד שהוא האויב האישי שלך נובעת מגאווה, ואילו הרינה על מפלת הרשע מצד שהוא רשע נובעת מאהבת ה' שלך.**

דבריו של הרב דרוקמן זצ"ל מזכירים את דברי הרב קוק הנ"ל, אשר אין לשמוח על עצם מפלתו של הרשע מכך שהוא האויב שלך, אך הרב דרוקמן מוסיף ששנאה זאת נובעת מגאווה, ועלינו לשמוח על העניין שהרשעה עצמה אבדה, ושזה יבוא מתוך אהבת ה'.

הצעת הגמרא ליחס לרשעים באופן כללי

הגמרא בברכות (י' ע"א) מספרת על ר' מאיר:

הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דר' מאיר והוו קא מצערו ליה טובא [באיזור מגוריו של ר' מאיר היו בריונים שציערו אותו הרבה] הוה קא בעי ר' מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו [ר' מאיר היה מתפלל עליהם שימותו]. אמרה לי ברוריא דביתהו [אשתו] מאי דעתך משום דכתיב "יתמו חטאים" מי כתיב חוטאים? חטאים כתיב! ועוד שפיל לסיפיה דקרא [תרגם לסוף של הפסוק] "ורשעים עוד אינם" כיון דיתמו חטאים, ורשעים עוד אינם! [כלומר ברגע שתתפלל על חוטאים שימותו

זה יבטיח שלא יהיו רשעים בעולם?! עיון יעקב: הרי דור הולך ודור בא ויקומו רשעים חדשים] אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם [אלא תתפלל עליהם שיחזרו בתשובה ואז לא יהיו עוד רשעים] בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה [וכך ר' מאיר עשה, התפלל עליהם שיחזרו בתשובה וחזרו].

מהצעתה של ברוריה אנו מבינים שיש להתייחס לרשעים כאל אנשים שיש באפשרותם לחזור ממעשיהם הרעים ועלינו להתפלל לקב"ה שיעזור ויחזק את אותם הרשעים שיחזרו בתשובה ולא להתפלל עליהם שימותו (כמובן, שדבר זה לא יבוא על חשבון "הבא להורג השכם להורגו").

סיכום

ראינו סתירה בין שני פסוקים במשלי וכן בין מקורות חז"ל. הגמרא במגילה מיישבת ומסבירה שהאיסור לשמוח הוא לגבי אויבים מתוך עם ישראל, ואילו על הגויים לא נאמר כן ומובן מכך שאפשר לשמוח בנפילתם. המלבי"ם הביא שאין לשמוח בדרך נקמה, והוסיף ה'משך חכמה' שאין לשמוח על עצם המפלה עצמה אלא על המנוחה והשלווה שנוצרה לאחר שהאויב נפל. מהרב קוק מובן שאין לשנוא אף אדם אלא רק לשנוא את הרשעה והזוהמה שבו. והרב דרוקמן מוסיף ששנאה זו באה מתוך גאווה ולכן צריך לשמוח על הרשעה שנעלמה ולא על עצם האדם עצמו שמת, כעין דברי ברוריה לר' מאיר שעלינו להתפלל על הרשעים שיחזרו בתשובה ולא שימותו. למסקנה, ראינו דעות שונות בעניין שמחת מפלת אויבינו. לענ"ד נכונים דברי האומרים שיש לשמוח, אך לא בדרך נקמה ושנאה אישית לאותו אויב אלא מתוך אהבת ה' - שעכשיו ישנם פחות רשעים בעולם שמפריעים לנו, עם ישראל, לעבוד את הקב"ה ו"לתקן עולם במלכות שדי" מתוך אמונה ודבקות בקב"ה.